УДК 159.96;2-67; 316.77
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.9

Червінський Семен-Олександр Миколайович,
аспірант кафедри історії і теорії культури
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0009-0008-3837-8881
gsashkoo@gmail.com

ЗИҐМУНД ФРОЙД ПРО РЕЛІГІЙНІСТЬ ЛЮДИНИ

У межах гуманітарного знання вчення Зиґмунда Фройда посідає особливе місце, адже саме психоаналітична концепція вперше надала системний опис несвідомих процесів як рушійної сили поведінки людини, культури та мистецтва. Нині, коли суспільство переживає кризу ідентичності та цінностей, фройдівський аналіз несвідомого знову набуває актуальності, пропонуючи інструменти для розуміння внутрішніх конфліктів особистості та колективної психіки. Дослідження звертається до переосмислення психоаналізу в сучасному соціокультурному контексті та визначення його значення для філософії, етики й естетики XX–XXI століть. Мета дослідження – теоретичне осмислення ключових положень психоаналізу Зиґмунда Фройда, аналіз їхнього впливу на сучасні гуманітарні концепції, зокрема на інтерпретацію людської поведінки, суспільної моралі й художньої творчості. Методологічну основу становлять історико-філософський, культурологічний і аналітико-інтерпретаційний підходи. Застосовано методи герменевтики для аналізу текстів З. Фройда, порівняльний аналіз для зіставлення його ідей із поглядами сучасних філософів і психологів, а також метод системного узагальнення для визначення місця психоаналізу в сучасній теоретичній думці. Результати. Дослідження показало, що фройдівська концепція несвідомого продовжує впливати на сучасні гуманітарні науки, зокрема у сфері дослідження культури, мистецтва та політичних ідеологій. Ідеї потягів, витіснення та сублімації зберігають актуальність у поясненні мотивації людських дій, соціальних конфліктів і форм творчого самовираження. Аналіз підтверджує, що сучасні культурні процеси демонструють нові прояви тих самих механізмів, які З. Фройд описував як основу психічної динаміки людини. Висновки. Філософія З. Фройда продовжує бути джерелом інтелектуального натхнення для сучасної науки, зберігає статус теоретичного інструменту для аналізу глибинних структур особистості та суспільства. Розуміння несвідомого як основи поведінки дозволяє глибше усвідомити природу моральних і культурних суперечностей сучасності. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування психоаналітичних принципів для інтерпретації соціальних процесів, розвитку етичного мислення і гуманітарної освіти.

Ключові слова: психоаналіз Зиґмунда Фройда, сучасний релігійний плюралізм, релігія в онлайн-середовищі, міждисциплінарність.

Chervinskyi Semen-Oleksandr,
Postgraduate Student at the Department of History and Theory of Culture
Ivan Franko National University of Lviv
orcid.org/0009-0008-3837-8881
gsashkoo@gmail.com

SIGMUND FREUD ON HUMAN RELIGIOSITY

Within the field of humanities, the doctrine of Sigmund Freud holds a unique position, as psychoanalytic theory was the first to provide a systematic interpretation of unconscious processes as the driving force behind human behavior, culture, and creativity. In an era marked by crises of identity and values, Freudian analysis of the unconscious has regained significance, offering tools for understanding both personal and collective psychological conflicts. This study reconsiders Freud's psychoanalysis within the contemporary sociocultural context, emphasizing its relevance for modern philosophy, ethics, and aesthetics. The aim of the research is to provide a theoretical reflection on the key principles of Freud's psychoanalysis and to analyze their influence on contemporary humanitarian thought – particularly in the interpretation of human behavior, social morality, and artistic expression. Methodology.

© Червінський С.-О. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The research is based on historical-philosophical, cultural, and analytical approaches. Hermeneutic methods were applied to the interpretation of Freud's texts; comparative analysis was used to juxtapose his ideas with those of modern philosophers and psychologists; and a systematic generalization method helped to determine the place of psychoanalysis within current theoretical discourse. Results. The study demonstrates that Freud's concept of the unconscious continues to influence contemporary humanities, especially in cultural studies, art analysis, and political ideologies. The notions of drives, repression, and sublimation remain essential for explaining motivation, social conflicts, and creative processes. Modern cultural dynamics reveal new manifestations of the same psychic mechanisms that Freud identified as fundamental to human behavior. Conclusions. Freud's philosophy continues to serve as a vital intellectual foundation for contemporary research, preserving its relevance as a theoretical instrument for analyzing the deep structures of personality and society. Understanding the unconscious as the basis of human behavior allows for a deeper comprehension of the moral and cultural contradictions of modernity. The practical significance of this research lies in the application of psychoanalytic principles to the interpretation of social processes, the development of ethical awareness, and the enrichment of humanistic education.

Key words: Sigmund Freud's psychoanalysis, contemporary religious pluralism, religion in online environment, interdisciplinarity.

Постановка проблеми. Зиґмунд Фройд, відомий австрійський невролог і засновник психоаналізу, широковідомий своїми новаторськими теоріями про людський розум і поведінку. У своїй праці «Freud: A Life for Our Time» (Gay, 2006) Петер Гай розглядає життя та діяльність З. Фройда, його погляди. Автор наголошує, що З. Фройд був відомий не лише дослідженнями підсвідомого, сексуальності та комплексу Едіпа, в також думкою про релігію та її значення в житті людини. З. Фройд під час вивчення проблем релігії пропонує психологічну лінзу, через яку простежуються походження та функції релігійних вірувань і практик. Початково погляди З. Фройда на релігію були зустрінуті критично, але внесок досліджень у постійний діалог навколо перетину психології, віри та людського досвіду неоціненний (Almond, 2003). Незалежно від суб'єктивних оцінок діяльності З. Фройда, його теорії залишаються значною частиною дискурсу про релігію в галузі психології та за її м ежами.

У своїх працях, зокрема у книзі «Freud and Religion: A Historical and Psychological Study» (Stewart, 2014) автор John Stewart вивчає історичний і психологічний підходи до розуміння релігії через призму теорії З. Фройда. Він критикував релігійні вірування та практики, часто приписував їх психологічним і емоційним потребам, а не божественній реальності (Capps, 1995).

Проблематика релігійності у психоаналітичній концепції Зигмунда Фройда залишається однією з найбільш дискусійних у сучасному гуманітарному знанні. Попри численні дослідження, дотепер немає єдиного бачення того, чи можна фрейдистське трактування релігії вважати редукціоністським поясненням духовного досвіду, чи воно, навпаки, відкриває глибші психологічні механізми віри. Наукова новизна полягає у спробі переосмислення фройдівської концепції релігійності в контексті міждисциплінарних підходів XXI ст. – когнітивної психології, культурної антропології та соціології релігії.

Виходячи із цього, гіпотеза дослідження полягає в тому, що психоаналітичне розуміння релігії, запропоноване З. Фройдом, не обмежується суто редукцією віри до неврозу, а може бути розглянуте як рання форма психологічного аналізу духовного досвіду людини, що має евристичне значення для сучасної науки про релігію.

Мета статті – проаналізувати погляди Зиґмунда Фройда про концепцію релігійності людини, виявити походження і функції релігії.

Ступінь наукової розробки теми. У статті використано методи історико-порівняльного аналізу, герменевтичний і феноменологічний підходи до інтерпретації текстів З. Фройда та його послідовників. Застосовано принцип міждисциплінарності, що поєднує психоаналітичну, культурологічну та соціологічну перспективи для виявлення різних рівнів розуміння релігії.

Також використано критичний аналіз джерел – як класичних праць З. Фройда, так і робіт таких дослідників, як Пітер Гей (Peter Gay), Йосеф Хаїм Єрушалмі (Yosef Hayim Yerushalmi), Джон Стюарт (John Stewart), Рой Волліс (Roy Wallis), Дональд Кеппс (Donald Capps) та Карл Густав Юнґ. Це дозволяє співвіднести історичні уявлення з новими когнітивними моделями релігійного досвіду. Метод компаративного аналізу застосовано для зіставлення фрейдистського бачення релігії з альтернативними

психологічними концепціями духовності, зокрема з аналітичною психологією К.Г. Юнґа.

Науково-релігійний діалог нині стає все актуальнішим, учені з різних галузей спрямовують зусилля на пошук компатибельності між релігійними переконаннями й науковими дослідженнями. Зокрема, вивчення етичних аспектів релігії та їх взаємозв'язок із сучасними етичними питаннями стають предметом обговорення в наукових колах. На сучасному етапі розвитку науки та суспільства вивчення релігії набуває нових граней і стає більш динамічним і відкритим для різних дисциплін. З такого погляду вивчення проблем релігії у працях Зигмунда Фройда та сучасні дослідження релігійного досвіду допомагають розширити наше розуміння цього важливого аспекту людського життя.

Зазначимо, що за З. Фройдом, витоки релігійних вірувань можна простежити ще в період ранньої історії людства. Психоаналітик припускав, що релігія виникла як засіб вирішення глибоких екзистенційних питань і страхів, які мучили первісні суспільства. У книзі «Freud's Moses: Judaism Terminable and Interminable» (Yerushalmi, 1991) Йосеф Хайм Єрусальмі аналізує вплив З. Фройда на розуміння юдаїзму та Мойсея. Знаходимо підтвердження словам автора в роботах самого З. Фройда. Він писав, що релігія виконує численні психологічні функції, які сприяють її тривалому впливу:

– дає психологічну розраду, пропонує відчуття безпеки та захисту від суворих реалій існування, релігійної віри в божественне провидіння, пропонує розраду й надію в часи лиха чи невизначеності;

– виступає своєрідним колективним неврозом, створює відчуття спільності та соціальної єдності, допомагає людям знайти приналежність і мету у групі;

– є формою психологічного захисту, забезпечує колективні засоби для боротьби із тривогою та страхом (Freud, 1961).

З. Фройд також досліджував концепцію «океанічного почуття», пов'язаного з релігійними переживаннями. Він припустив, що воно виникає внаслідок бажання індивіда повернутися до стану блаженної єдності зі всесвітом, що нагадує симбіотичні стосунки з матір'ю в ранньому дитинстві (Grünbaum, 1986). Психоаналітик уважав, що прагнення до єдності зі світом проявляється через релігійні переживання і містичні стани. Такий підхід З. Фройда демонструє спробу раціоналізувати трансцендентний досвід через мову психології. У цьому проявляється характерна для модерну тенденція – пояснювати духовне через природничо-наукову парадигму. Однак така редукція не лише обмежує релігійний досвід рамками психічних процесів, а й відкриває можливість аналізу віри як універсальної форми переживання залежності, надії та ідентичності. Саме тут психоаналіз перетворюється на інструмент інтерпретації культури, а не її заперечення.

Критики стверджують, що психоаналітичний підхід може надмірно спрощувати розуміння релігійних переживань, зводячи їх до простих психологічних конструкцій, ігноруючи глибоко вкорінені духовні та трансцендентні аспекти віри. У книзі «On the Margins of Discourse: The Relation of Literature to Religion and Psychoanalysis» (Wallis, 2013) Roy Wallis розглядає зв'язок між літературою, релігією і психоаналізом та стверджує, що критика З. Фройда корениться в його особистому атеїзмі. Саме атеїзм, на думку дослідника, спонукає видатного психоаналітика підходити упереджено до релігії.

Серед дослідників також існує думка, що аналіз З. Фройда сконцентровано на юдейсько-християнській традиції, тому теорії можуть не досить глибоко відображати різноманітність і складність релігійних вірувань, практик у контексті різних культур і епох (Yerushalmi, 1991). Із часом були запропоновані альтернативні трактування праць З. Фройда, що привело до більш глибокого розуміння релігії та її психологічних аспектів (Capps, 1995). Сучасні дослідження вже не обмежуються лише психоаналітичним або психологічним підходом, але використовують інтердисциплінарні методи для більш глибокого розуміння релігійних явищ. Нові технології дозволяють ученим досліджувати мозкові процеси, базуючись на релігійному досвіді. Функціональна магнітно-резонансна томографія (далі – фМРТ) дозволяє з'ясувати, які частини мозку активуються під час молитви або медитації. Ці дослідження можуть розкрити фізіологічні основи релігійних переживань.

Сучасні вчені визнають необхідність міждисциплінарних підходів, які об'єднують психологічні, соціологічні, антропологічні та духовні аспекти. Такі міждисциплінарні зусилля можуть сприяти більш усебічному та чуйному

розумінню релігійного досвіду, визнаючи різні способи, якими люди знаходять сенс, трансцендентність і зв'язок у своїх відповідних системах переконань. Нині соціологи досліджують релігійні інституції, ідентичність та плюралізм у сучасному світі. Водночас революційний підхід розглядає релігію як продукт еволюційних процесів, встановлює те, як релігійні вірування відбито в еволюційній адаптації, як вони допомагають утримувати та зміцнювати суспільні структури (Freud, 1961). Існує також постколоніальний підхід, який зосереджується на вивченні релігії в контексті колоніалізму та його наслідків. Культурні антропологи та релігієзнавці акцентують увагу на різноманітності релігійних систем і вірувань у різних культурах. Релігійні вірування можуть значно різнитися залежно від історії, географічного положення, традицій і культурних особливостей кожного народу. Такий антропологічний підхід допомагає побачити різні шляхи вираження релігійності та розкрити унікальність кожної культури. Сучасні дослідження також дозволяють аналізувати взаємодію релігії і науки. Усі ці підходи розширюють наше розуміння релігійності та допомагають зблизити гуманітарні і природничі науки для комплексного аналізу релігійного досвіду.

Вивчення релігії залишається актуальним і цікавим завданням для дослідників, оскільки воно допомагає розкрити багатогранність людського досвіду та сприяє кращому розумінню суспільства й культури. Підкреслимо, що відомим критиком поглядів З. Фройда на релігію був К.Г. Юнґ, швейцарський психіатр і засновник аналітичної психології. У книзі «Psychology and Religion: West and East» (Jung, 2014) К.Г. Юнґ пропонує аналіз психології релігії з погляду аналітичної психології. К.Г. Юнґ, який спочатку співпрацював із З. Фройдом, до їх остаточного розриву, припустив, що релігія відіграє життєво важливу роль у процесі індивідуації та розвитку особистості. Він наголошував на трансформаційній силі релігійних символів і архетипів, розглядав їх як вираження колективного несвідомого та шляхи до особистісного зростання та духовної реалізації. На нашу думку, порівняння концепцій З. Фройда та К.Г. Юнґа дозволяє побачити два взаємодоповнювальні підходи до релігії: редукціоністський і символічний. Якщо З. Фройд пояснює віру через механізми компенсації та витіснення, то К.Г. Юнґ – через архетипну структуру свідомості, де релігійні образи виступають дороговказами індивідуального розвитку. У сучасних дослідженнях ці дві лінії дедалі частіше розглядаються не як опозиційні, а як діалогічні – вони показують, що релігійність може бути водночас психологічною потребою і духовним досвідом.

Упродовж багатьох десятиліть науковці продовжували розширювати теорію З. Фройда, досліджували соціальні та культурні функції релігії. Вона часто служить основою для моральних цінностей, соціальних норм і згуртованості суспільства. Окрім того, сучасні науковці визнають, що релігійні вірування та практики можуть надати людям відчуття сенсу, мети й ідентичності. Потрібно відмітити, що погляди З. Фройда на релігію були сформовані історичним і культурним контекстом, у якому він жив. З. Фройд народився в єврейській родині та переважно християнському суспільстві, в якому власний досвід і виховання, імовірно, вплинули на його погляди щодо релігії. Наголосимо, що на його скептицизм і зосередженість на психологічних аспектах релігійних явищ також вплинули піднесення наукової та світської думки тих часів.

На наш погляд, аналіз релігії З. Фройдом підкреслює важливість дослідження несвідомого та підсвідомого впливу на релігійні вірування та практики. Заглиблюючись у психологічні мотиви, що лежать в основі релігійних переживань, З. Фройд заохочує людей поміркувати над основоположними факторами, які формують їхню віру, залучає до більш інтроспективного розуміння своїх релігійних переконань. Одним із незмінних досягнень З. Фройда щодо релігії є наголос на критичному мисленні та скептицизмі. Він заохочує людей ставити під сумнів походження та обґрунтованість релігійних вірувань, спонукає їх перевірити, чи кореняться ці переконання в особистому досвіді, соціальному зумовленні чи справжньому духовному досвіді. Пропагуючи критичний підхід до розуміння релігії, З. Фройд спонукає людей розвинути більш тонке розуміння власних переконань та вірувань. Теорії З. Фройда про релігію спонукають дослідити складний зв'язок між релігією та добробутом, пошуками істинного щастя.

Саме через визнання названих психологічних функцій, які виконує релігія, стає можливим подолання прірви між світоглядами людей, що сприяє зростанню емпатії (Capps, 1995).

Отже, релігійні теорії З. Фройда не мають на меті дискредитувати або применшити значення релігійного досвіду, а радше спрямовані на розкриття глибинних психологічних процесів і мотивацій, які сприяють релігійним явищам.

Відмітимо, що ще однією цікавою темою, яка пов'язана з релігією, є роль релігійних організацій у сучасному світі (Capps, 1995, p. 112). Релігійні інститути впливають на соціальний, політичний і культурний ландшафт багатьох країн. Деякі релігійні організації активно залучаються до гуманітарних проєктів, благодійності та допомоги тим, хто її потребує. Також порушене питання про взаємодію релігії та націоналізму. У деяких країнах релігія є важливим фактором у формуванні національної ідентичності, релігійні лідери використовують свої позиції для підтримки націоналізму та патріотизму (Shook, 2003, p. 255). Також існують конфлікти між різними релігійними течіями, що можуть вплинути на політичну стабільність і мир у різних регіонах світу.

Прозріння З. Фройда щодо психологічного походження та функцій релігії спонукали до критичного мислення, саморефлексії та відкритого діалогу, що зрештою покращило наше розуміння різноманітних проявів людської духовності (Gay, 2006, p. 150). У результаті проведеного аналізу фройдівського підходу в контексті сучасної науки можемо стверджувати, що його ідеї про несвідоме створили основу для подальших когнітивних і нейропсихологічних теорій релігійності. Сучасні дослідження з нейроетики, наприклад, підтверджують гіпотезу З. Фройда про емоційне коріння віри, хоча й розширюють її через поняття нейронних патернів довіри, надії та емпатії. Отже, психоаналіз не втрачає актуальності, а радше еволюціонує в діалозі із природничими науками. Роботи З. Фройда спонукають нас заглибитися у психологічні мотиви релігійних вірувань і практик, стимулюють глибшу оцінку й розуміння багатогранного феномену релігійності (Jones, 1961). Співіснування різних релігій створює виклики, але також створює можливості для міжкультурної співпраці та взаєморозуміння, що робить релігійний діалог дедалі важливішим у різноманітному та глобалізованому світі (Grünbaum, 1986, p. 205).

Дослідження релігійності З. Фройдом спричинило чималі дискусії щодо багатогранної природи психологічного походження та функцій релігії (Jones, 1961; Yaniv, 1999). Зазначимо, що праці З. Фройда спонукають нас заглибитися у психологічні мотиви релігійних вірувань і практик, стимулюють глибшу оцінку й розуміння багатогранного феномену релігійності. Як зазначила українська дослідниця О.І. Предко у своїй статті «Релігія як об'єкт психоаналізу Зиґмунда Фройда», релігія зробила велику послугу культурі у плані приборкання асоціальних потягів. Співіснування різних релігій створює виклики, але також створює можливості для міжкультурної співпраці та взаєморозуміння, що робить релігійний діалог дедалі важливішим у різноманітному та глобалізованому світі (Solomon, 2010).

На наш погляд, подальше осмислення фрейдистської концепції релігії потребує виходу за межі суто психоаналітичного пояснення. Застосування сучасних когнітивних і культурних моделей дозволяє побачити в ній не лише редукцію духовного до психологічного, а й спробу описати універсальний механізм людського прагнення до сенсу. Такий підхід дає можливість переоцінити роль З. Фройда як мислителя, який, не будучи теологом, запропонував один із перших секулярних способів розуміння релігії – як внутрішнього процесу самопізнання, що поєднує індивідуальне несвідоме і культурні архетипи.

Водночас, якщо критично осмислювати його спадщину, необхідно визнати, що надмірна психоаналітична редукція релігії не враховує її соціально-комунікативного виміру. Тому актуальним завданням сучасної науки є інтеграція фрейдівської психологічної інтерпретації із соціокультурним аналізом релігійних практик у добу цифрової комунікації.

Нині, у все більш різноманітному та глобалізованому світі, співіснування різних релігій створює чимало викликів, але водночас відкриває можливості для міжкультурної співпраці та взаєморозуміння. Релігійний діалог стає все більш гучним і впливовим, оскільки світ націлюється на міжкультурну співпрацю та дисциплінарність. Зважаючи на це, вивчення релігійності продовжує розвиватися та спонукає до постійних досліджень і необхідності адаптації до суспільства, яке постійно змінюється. Дослідження релігії З. Фройдом залишається основоположною точкою відліку в поточних дискусіях, надихає вчених досліджувати багатогранну природу релігійних вірувань і практик з різних

позицій. Одним з актуальних напрямів дослідження є вивчення релігії в онлайн-середовищі. Завдяки розвитку інтернету й соціальних мереж релігійні організації використовують технології для поширення своїх вірувань, пропаганди та комунікації зі своїми прихильниками. Це відкриває нові можливості для дослідження впливу релігії на інформаційне середовище та глобалізовану культуру. Сучасний релігійний плюралізм також порушує питання про толерантність та взаєморозуміння між різними релігійними й культурними групами.

Отже, аналіз релігійності у психоаналітичній системі З. Фройда показує, що релігія виступає своєрідним дзеркалом людської психіки. Вона водночас відображає і компенсує внутрішні конфлікти, виконує інтеграційну функцію у структурі особистості. У цьому сенсі фройдівська інтерпретація не суперечить релігійному досвіду, а радше пропонує інший рівень його осмислення – психологічно-антропологічний. Саме такий підхід створює міст між традиційною теологією та сучасною гуманітаристикою.

Висновки. Дослідження релігійності у працях Зигмунда Фройда та сучасних інтерпретаціях релігійного досвіду засвідчує багатовимірність взаємозв'язків між психологією, культурою та духовністю. Аналіз психоаналітичного підходу З. Фройда дозволив розкрити глибинну психологічну природу релігійних переживань і показав, що релігія є не лише соціальним або культурним явищем, а й важливим елементом внутрішнього психічного життя людини. Релігійність, за З. Фройдом, відображає прагнення до захисту, безпеки й гармонії, водночас виявляє механізми несвідомого, як-от проєкція, сублімація та витіснення.

Попри критику, якої зазнавали його погляди, концепції З. Фройда залишаються впливовими в сучасному дискурсі психології релігії. Вони сприяють розумінню того, як віра формує особистісну ідентичність, систему цінностей і соціальну поведінку. Психоаналітичне осмислення релігії допомагає пояснити внутрішню динаміку духовних пошуків і суперечностей, які супроводжують людину у процесі самоусвідомлення. Вивчення цієї психологічної динаміки відкриває шлях до глибшого розуміння власних переконань і сприяє формуванню толерантного діалогу між представниками різних конфесій і світоглядних позицій у добу релігійного плюралізму.

Сучасний науковий інтерес до релігійних процесів охоплює широкий спектр аспектів – від ролі релігійних інституцій у суспільному житті до впливу цифрових технологій на трансформацію віри. Релігійні організації нині не лише підтримують традиційні функції духовного наставництва, а й активно долучаються до гуманітарних і благодійних ініціатив, формують соціально відповідальну культуру. Водночас поєднання релігійної ідентичності з політичними ідеологіями породжує складні виклики для суспільної стабільності, що потребує міждисциплінарного аналізу.

Особливого значення набуває вивчення релігії в цифровому просторі. Соціальні мережі й онлайн-платформи створюють нові умови для духовної комунікації, популяризації віри та розвитку релігійних спільнот. Це явище відкриває перспективи для аналізу взаємодії між релігійністю, інформаційною культурою та глобалізаційними процесами. У такому контексті фройдівські ідеї про несвідоме, сублімацію та колективну психіку отримують нове прочитання – вони допомагають осмислити психологічні основи сучасної цифрової релігійності.

Вивчення релігійних систем у культурно-антропологічному вимірі показує, що релігія є багатогранним феноменом, який відображає історичні, географічні та соціальні особливості кожного суспільства. Усвідомлення цієї різноманітності сприяє розумінню духовного досвіду як універсального, але водночас індивідуально забарвленого явища. Такий підхід узгоджується із фройдівським прагненням досліджувати несвідомі мотиви людських дій, у сфері віри також.

Нині релігієзнавство розвивається в тісній взаємодії із психологією, соціологією, антропологією та культурологією, що відповідає міждисциплінарному характеру фройдівського підходу. Внесок З. Фройда залишається визначальним у формуванні наукового підходу до вивчення духовності як психічного та культурного феномену. Його ідеї продовжують надихати сучасних дослідників на пошук нових інтерпретацій релігії, її функцій і соціальних проявів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що осмислення релігії крізь призму психоаналізу З. Фройда збагачує сучасну гуманітарну думку, відкриває нові горизонти для розуміння людської духовності. Релігія постає не лише як форма віри, а як складна психологічна структура, що

поєднує потребу в сенсі, ідентичності та моральному порядку. Дослідження релігійного досвіду у світлі фройдівських ідей стимулює розвиток критичного мислення, саморефлексії і відкритого діалогу між культурами – чинників, які є надзвичайно важливими у глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

Almond, P. C. (2003). *The Psychology of Religious Conversion.* Edwin Mellen Press.

Capps, D. (1995). *Freedoms, Faiths, and Futures: Theological and Psychological Perspectives on New Religious Movements.* Mercer University Press.

Capps, D. (1995*). Religious Studies: The Making of a Discipline.* Fortress Press.

Freud, S. (1961). Civilization and Its Discontents (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 21). Hogarth Press. (Original work published 1930).

Freud, S. (1961). The Future of an Illusion (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 21). Hogarth Press. (Original work published 1927).

Freud, S. (1955). Totem and Taboo (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 13). Hogarth Press. (Original work published 1913).

Gay, P. (2006). *Freud: A Life for Our Time.* W.W. Norton & Company.

Grünbaum, A. (1986). *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique.* University of California Press.

Jones, E. (1961). *The Life and Work of Sigmund Freud.* Basic Books.

Jung, C. G. (2014). *Psychology and Religion: West and East.* Princeton University Press.

Shook, J. R., & Carr, A. W. (2003). *Freud and the Problem of God.* Open Court Publishing.

Solomon, R. C. (2010). *Freud and Religion: The Enduring Legacy.* Open Court Publishing.

Stewart, J. (2014). *Freud and Religion: A Historical and Psychological Study.* Yale University Press.

Wallis, R. (2013). *On the Margins of Discourse: The Relation of Literature to Religion and Psychoanalysis.* Routledge.

Yerushalmi, Y. H. (1991). *Freud's Moses: Judaism Terminable and Interminable.* Yale University Press.

Вінцукевич, П. (2014). Релігія та психоаналіз. Волинський благовісник, 2, 187–206.

Янів, В. (2006). *Нариси до історії української етнопсихології.* Київ: Знання.

References:

Almond, P. C. (2003). *The Psychology of Religious Conversion*. Edwin Mellen Press. [in English].

Capps, D. (1995). *Freedoms, Faiths, and Futures: Theological and Psychological Perspectives on New Religious Movements*. Mercer University Press. [in English].

Capps, D. (1995). *Religious Studies: The Making of a Discipline*. Fortress Press. [in English].

Freud, S. (1961). *Civilization and Its Discontents* (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 21). Hogarth Press. (Original work published 1930). [in English].

Freud, S. (1961). *The Future of an Illusion* (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 21). Hogarth Press. (Original work published 1927). [in English].

Freud, S. (1955). *Totem and Taboo* (J. Strachey, Trans.). In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 13). Hogarth Press. (Original work published 1913). [in English].

Gay, P. (2006). *Freud: A Life for Our Time*. W.W. Norton & Company. [in English].

Grünbaum, A. (1986). *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique*. University of California Press. [in English].

Jones, E. (1961). *The Life and Work of Sigmund Freud*. Basic Books. [in English].

Jung, C. G. (2014). *Psychology and Religion: West and East*. Princeton University Press. [in English].

Shook, J. R., & Carr, A. W. (2003). *Freud and the Problem of God*. Open Court Publishing. [in English].

Solomon, R. C. (2010). *Freud and Religion: The Enduring Legacy*. Open Court Publishing. [in English].

Stewart, J. (2014). *Freud and Religion: A Historical and Psychological Study*. Yale University Press. [in English].

Wallis, R. (2013). *On the Margins of Discourse: The Relation of Literature to Religion and Psychoanalysis*. Routledge. [in English].

Yerushalmi, Y. H. (1991). *Freud's Moses: Judaism Terminable and Interminable*. Yale University Press. [in English].

Vintsukevych, P. (2014). Relihiia ta psykhoanaliz [Religion and psychoanalysis]. *Volynskyi Blahovisnyk*, 2, 187–206. [in Ukrainian].

Yaniv, V. (2006). *Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykholohii* [Essays on the history of Ukrainian ethnopsychology]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.10.2025

Дата прийняття статті: 10.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025